

A HAZUGSÁG ÉS IGAZSÁG MEGKÖZELÍTÉSÉNEK PÁRHUZAMAI A BÉCSI KÖR FILOZÓFIÁJÁBAN ÉS LE CORBUSIER ÉPÍTÉSZETI GONDOLKODÁSÁBAN

JÁSZ BORBÁLA

„Láthatjuk, ahogy a tudományos világkép szelleme növekvő mértékben behatol az építészet és oktatás személyes és publikus életébe, és mindez hogyan segít felépíteni racionális alapelvek szerint a gazdasági és szociális életet. A tudományos világnézet az életet szolgálja, ami befogadja azt.”

Rudolf Carnap: *Wissenschaftliche Weltauffassung*, 1929.

Az I. világháború után, az 1920-as évek Európájában a gondolkodás egészére hatást gyakorló, közös szellemi, tudományos világkép körvonalazódott. A korabeli építészet és a filozófia között e közös gyökerek miatt több ponton is felmerülhet hasonlóság. Ebből a korszakos világkép-szemléletből bontakozott ki az a jobbitó küldetéssel rendelkező mozgalmi jelleg, ami miatt egyes művek közös dramaturgiával rendelkeznek. Az effajta célok kifejezésének jellegzetes műfaja a manifesztum, azaz a kiáltvány. A manifesztumok között tartjuk számon Le Corbusier *Új építészet felé*¹ és Rudolf Carnap *Wissenschaftliche Weltauffassung*² című művét, melyek a társadalom problémáira reagáltak és orvosolni kívánták azt.

Metaelméletek kérdésfeltevéssel jutunk el a módszertan és igazolás problémájához, a jó és a rossz fogalmának értelmezéséhez. A hazugság kérdése ebben a kontextusban merül fel, méghozzá a közös keretet alkotó morális dimenzió és a természettudományok, valamint laboratóriumi vizsgálatok módszerén alapuló igazolási igény miatt. A filozófiában a metafizikával, az építészetben pedig a stílusokkal való értékjellegű szembenállásában artikulálódik a hazugság problematikája. A megoldás mind a filozófia, mind az építészet tekintetében egy egységes nyelv megalkotása lesz az eddigi nyelvfogalom megtisztításával és az igazolhatóság kritériumának való megfeleléssel.

A modern építészet esetében a korban az igazolás módszere szerint többféle tudományos felfogásról beszélhetünk. Az egyik irányzat a nagy hatású

¹ Le Corbusier: *Új építészet felé*. Corvina, Budapest 1981.

² Carnap, Rudolf: *Wissenschaftliche Weltauffassung: Der Wiener Kreis*. Artur Wolf Verlag, Wien 1929. <http://neurath.umcs.lublin.pl/manifest.pdf> (utolsó megtekintés: 2013. december 1.)

modern építész, Le Corbusier nevéhez fűződik. Az *Új építészet felé* című művében fejt ki – az 1926-ban expliciten is megfogalmazott – modern építészet öt pontja mellett a hazugságról, igazolásról és nyelvről szóló gondolatait. Le Corbusier építészeti írásain belül a gépi esztétika, az építészet alapegységeként felfogott lakás, valamint a forradalom témakörei jelentik azokat a fő pontjait, ahol az építészet és a tudományos világgép kapcsolatai megjelennek.

ESZTÉTIKAI IGAZOLÁS A SZÁZADFORDULÓ ÉPÍTÉSZETÉBEN

Az építészet és a tudományos világgép kapcsolata az 1920-as évek építészetében a lakással kapcsolatban jelenik meg. Az ezzel kapcsolatban felmerülő problémák vizsgálata során fontos előzmény a historizmus korszakának életmódfelfogása. A 19. században egy polgári ház és az abban helyet kapó lakások térszerkezetét alapvetően a reprezentáció alapelvei szerint alakították ki. Az ilyen házakban a gazdasági–gyakorlati funkciójú terek sokkal kisebb, illetve egyáltalán semmilyen hangsúlyt nem kaptak, külső megjelenésükben viszont a reneszánsz és barokk palotákat idézik. A 19. század végén az építészeti formanyelvben változás történt, a historizmus történeti izlése helyett ekkortól már a szecesszió került előtérbe. Motívumkincsében teljesen megújult építészeti keretben élt tovább a historizmus hagyománya.³

A századforduló stílusirányzatai, legyen az a belga–francia art nouveau, a német Jugendstil, az osztrák szecesszió vagy a magyar Századforduló egy dinamikus, ornemens alapú megformálást preferáltak a historizmus akadémikus stílusának kritikájaként, ám ezzel pusztán az épület díszítését, az ornamenszt változtatták meg, az épület kialakítása tehát gyakorlatilag változatlan maradt.

A történeti felfogás már az 1890-es évek környékén megkérdőjeleződik. A korszak három legnagyobb hatást gyakorló építészeti ideológusai Hermann Muthesius, Otto Wagner és Adolf Loos. A századforduló szecessziós Gesamtkunstwerk-jével szemben Adolf Loos már 1900-ban megfogalmazza ellenérzéseit „*A szegény gazdag ember története*” című parabolájában. A *Díszítés és bűnözés* (Ornament und Verbrechen) című 1908-as írásában teljesen szembe helyezkedik a bécsi szecesszió művészettelfogásával. Loos legfontosabb érve az ornamens használata ellen a pazarlás, a munkaerő és anyag hiábavalósága, mely a kézműves rabságához vezet – ezt nevezi bűnözésnek.⁴ Az ornamens használatát etikai és esztétikai síkon bírálja. A historizmus építészetének hazugságára a *Patyomkin városban* világít rá:

³ Hanák Péter: *Polgári lakáskultúra a századfordulón*. MTA Történettudományi Intézete, Budapest 1992. 197.

⁴ Loos, Adolf: *Ornemens és bűnözés: Válogatott írások*. Terc, Budapest 2004. 154.

„Ha végigsétálok a Ringen, mindig az a benyomásom támad, hogy itt egy modern Potyemkin arra a feladatra akart vállalkozni, hogy az emberekbe beleplántálja a hitet, hogy a városban csupa arisztokrata lakik.” Ezzel szemben Loos szerint a modern építészet feladata nem az építészet, sokkal inkább az építés: „aminek gyakorlati célja van, ki kell zárni a művészet birodalmából”.⁵

Egy olyan váltásról van tehát szó, ami a historizmus és szecesszió Stilarchitektur-jától való elhatárolódást szándékozott kifejezni, s egy olyan művészeti–építészeti irányzatot vezetett be, melynek fő szervező erői a terek és a funkciók. Lényeges látnunk tehát, hogy Adolf Loos a historizmus és szecesszió együttes kritikáját hajtja végre. A *Patyomkin város* című műben fogalmazza meg a historizmus reprezentációs építészetére vonatkozó ellenvetéseit.

Loos elméleti munkásságának másik tendenciája egy olyan felfogás, mely egyfajta folytonosságként tekint a kultúrára, ahol lényeges aspektus a típusalkotás. Loos a Gesamtkunstwerk-kel szemben tervezést preferálta. A historizmus kritikájához fontos adalék az autodidakta tervező személye, hiszen Adolf Loos, Peter Behrens, az art nouveau mestere, Henry van de Velde és maga Le Corbusier is autodidakta építészek. Ez az előzmény fontos lehet ahhoz, hogy ezen építészek kritikáját a hagyományos építészzel szemben helyesen kezeljük.

Loos megoldásként készített terve, a Raumplan-házakban a szerkezet nyílt megmutatására és összetett térélmény előidézésére vállalkozott az építész. A feladat, a „*platonikus testek szabályossága a szabálytalan tömegek kényelmével*” való összeegyeztetése; ezt később Le Corbusier a szabad alaprajz használatával oldja meg.⁶ Tehát annak előképét, amit Le Corbusier először az *Új építészet felé* című művében fejt ki részletesen, már Loosnál is megtalálhatjuk:

„*A klasszikus ornemens rendet visz használati tárgyaink formálásába, a néprajzi és nyelvi különbségeken túl a formák és esztétikai fogalmak közösségére nevel bennünket és formáinkat. És rendet teremt életünkben!*”⁷

Az ornamenstől való megszabadulás a sérülésmentes elme szimbóluma. Ezt testesíti meg Le Corbusier-nél a gépi paradigma, mely kifejezi azt a kort, ahol a díszítésmentes építés ideálját meg kell alapozni.⁸

⁵ Frampton, Kenneth: *A modern építészet kritikai története*. Terc, Budapest 2002. 119-121.

⁶ Uo. 123-126.

⁷ Loos, Adolf: *Ornemens és bűnözés: Válogatott írások*. Terc, Budapest 2004. 172.

⁸ Banham, Reyner: *Theory and Design in the First Machine Age*. The Architectural Press, London 97.

Adolf Loos építészeti és elméleti tevékenysége fontos lecsapódása és megoldási kísérlete a kultúra Nietzsche által a XIX. század végén megfogalmazott válságának. Érdekes azonban, hogy ez nem elszigetelt jelenség, hanem szinte egyidejűleg játszódik le Európában. A díszítés, ornamentika és a historizmus stílusának kritikája egy korszakon belül jelenik meg Hermann Muthesiusnál, kinek *Az angol ház* című művére Loos is hivatkozik, valamint hazánkban, Fülep Lajos is a kritikájában.

„Mert az építészet, amely vagy a célszerűség (konstrukció), vagy a tiszta forma (monumentalitás) objektív fogalmának rendelődik alá, egyetlen regulára hatalma az egyéni önkénynek (az önkényen van a hangsúly) a többi művészetben is. Most pedig fordítva, a többi művészetből kellett kiindulnia a visszahatásnak az építészet etikátlanságával szemben.”⁹

Fülep rámutat arra, hogy már a század elején megfogalmazódnak azok az igények, melyek később Le Corbusier építészetében már alapvető törekvés-ként jelennek meg.

TUDOMÁNYOS IGAZOLÁS AZ 1920-AS ÉVEK ÉPÍTÉSZETÉBEN

Az 1. világháború után a tudományos technika fejlődése olyan komplex hatás mutat, mely mind a művészetben, mind építészetben megjelenik, s egyben a hazugság-problémát is átalakítja. Az ebben az időszakban működő építészeti iskolákban, így a Bauhausban is, a gyökeres változásokra egyfajta mozgalmi jelleggel, jobbító igénnyel, a forradalom szükségességével reagáltak. A hazugság megoldandó feladattá válik, mert ez lelepi el a kor valódi problémáit. A feszültség, ami a régi értékek kiürülése miatt jelenik meg, életreformért kiált; az új igények nem tudnak kibontakozni, mert nem áll rendelkezésre a megfelelő épített környezet. Az életreform igénye abban nyilvánul meg, hogy orvosolni próbálják a lakókörnyezetet, s a környezet átalakításával az életmódban is változások lépnek fel. Az új anyagok (vas, üveg, később acél), szerkezetek és igényeknek való megfelelés előterébe kerül, kiformalódik egy modern, egységes tárgykultúra és korstílus, melynek legfontosabb jellemzői a kozmopolitizmus és a tudományos tárgyszerűség.

Az 1920-as évek építészetében több változatról beszélhetünk aszerint, mely tudományos eljárást alkalmazzák. Lényeges a különbség a Le Corbusier és a funkcionalista Bauhaus építészeti világgépe között. A Hannes Meyer

⁹ Fülep Lajos: „Európai művészet és magyar művészet.” In. *Nyugat*, 1918. 8. szám. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00244/07341.htm> (utolsó megtekintés 2013. december 1.)

által vezetett Bauhaus iskolájában Rudolf Carnap közvetlen hatása érvényesült úgy, hogy a tudományosság előtérbe helyezésével alapjaiban tagadták az esztétikum létjogosultságát.¹⁰

Le Corbusier építészetében is megmutatkozik egy hasonló tudományos-technológiai szemlélet úgy, hogy az építésre is hatást gyakorol a gépszerűség és üzemszerűség. A tudományosság pillérein nyugszik a tömegtermelés és ipar vezérelte mérnöki szemlélet. Ehhez olyan tudományos eszköztár kialakítására van szükség, melyekkel megadhatók a célul kitűzött, általános érvényű válaszok. Az építész tevékenysége ezek alapján a technológiai laboratóriumban dolgozó tudóshoz válik hasonlóvá, méghozzá úgy, hogy az igazolás módszere a természettudományokból átemelt kvantitatív módszerekből következik.

Le Corbusier az *Új építészet felé* című mű elején szembeállítja egymással az építészetet és a mérnöki esztétikát; utóbbi lesz az, ami analízáló módszere révén kézben tartja az igazságot. Az építész természettörvények szerint alkotja meg a világot, feladata megtalálni a forma erő- és irányvonalait a tiszta geometria alapján. A mérnök lesz az, aki megteremti a kor eszköztárát a gazdaságosság, józanság, határozottság, hasznosság, erkölcsösség és harmónia jegyében.¹¹ Megváltozik tehát az építész szerepe: már nem pusztán a művészeti produktum, a vizuális vágyak kielégítése és az érzelmi jelenség kérdései a mérvadók. Sokkal inkább a festészet korban uralkodó stílusirányzatra, a kubizmusra visszavezethető primer formáknak szabályok szerinti rendezése, az egyszerű tömegek alkalmazása, s az ezen alapuló várostervezés válik szükségessé.¹²

A lényeges különbség a Bauhaushoz képest, hogy míg a Bauhaus vezetője, Hannes Meyer elutasítja az esztétikum minden formáját, Le Corbusier a mérnöki és művészi felfogás összekapcsolására törekszik, mert szerinte az építész művészi tevékenységet folytat. Mindez éles ellentéteket váltott ki a korban Hannes Meyer-ben, akinek az igazgatósága alatt megerősödött a tudományosságra való igény a Bauhausban.¹³ Meyer kritikájára Le Corbusier a következőképpen válaszol:

¹⁰ Galison, Peter: „Aufbau/Bauhaus: Logical Positivism and Architectural Modernism”, *Critical Inquiry* 16, 1990. 709-752.

¹¹ Mallgrave, Henry Francis: *Modern Architectural Theory*. Cambridge University Press, Cambridge 2005. 256.

¹² Le Corbusier: *Új építészet felé*. Corvina, Budapest 1981. 22-23.

¹³ Dahms, Hans-Joachim: *Neue Sachlichkeit, Carnap, Bauhaus*.

<https://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDQQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.phil.cmu.edu%2Fprojects%2Fcarnap%2Fjena%2FDahms.rtf&ei=AxKbUrKVEszfygPR14CoCw&usq=AFQjCNHZTFY8RLVEqnWrgPXAPayTKUGRJg&sig2=hHhTxrvvdVlc6ZPiVd-T-w&bv=m.bv.57155469,d.bGQ>
(utolsó megtekintés: 2013. december 1.)

„Ma, a Neue Sachlichkeit avantgardja idején kiirtottak két szót: a Baukunst-ot és a Kunst-ot, s helyettük a Bauen és Leben fogalmakat vezették be. ... Ma, amikor a gépesítés hatalmas tömegű termelést tesz lehetővé, az építészet mindenek előtt a csatahajókban van jelen... mint ahogy ott van a hadvezetésben, a toll formájában és a telefonban is. Az építészet meghatározott rend szerinti teremtés jelensége. A rend létrehozója megalkotja a kompozíciót is.”¹⁴

Le Corbusier reakciójából is látható, hogy véleménye szerint a tudományosság vezérelte építészet az élet minden területén jelen van, így hordozza az építészet az esztétikai értéket is. A tömeges termelés teszi lehetővé, hogy létrejöjjön a rend, később ebből a – képzőművészeti hatást mutató – kompozíció.

AZ IGAZOLÁS MÓDSZERE: PONTOSSÁG, VILÁGOSSÁG, BIZONYÍTHATÓSÁG¹⁵

„Erkölcsei kérdés. A hazugság tűrhetetlen. A hazugságtól elpusztulunk.” Ezekkel kezdődik Le Corbusier *Vers une Architecture* című műve, az Új építészet felé, mely pontosabb fordításban Az egy építészet felé. Ebben a kijelentésben a historizmus stílusirányzatának radikális kritikája fogalmazódik meg. Le Corbusier erkölcsi problémának tartja azt a hazugságot, amit a stílusosok jelentenek. A házat az emberi élet legalapvetőbb eszközének tekinti, aminek mint használati tárgynak, cserélhetőnek kell lennie. Az építészet az régi eszköz eldobásának aktusában fedezi fel azt az etikai mozzanatot, amivel az építészet helyzetét vizsgálunk kell.¹⁶

Ezt a gondolatot a pozitívizmus korabeli filozófiában is megfigyelhetjük. Hasonlóan mutatkozik meg tehát az etika és az igazság kapcsolata Moritz Schlicknél: „az etikának nem önállósága megőrzésén, hanem egyedül az igazságon kell munkálkodnia”, „az etika csakis a megismerést keresi.”¹⁷ Pontosan ez, a megismerés etikai mozzanata vezet el minket ahhoz a kérdéshez, melyet Le Corbusier a mű végén tárgyal: „Építészet vagy forradalom”. A forradalom két síkon, esztétikai és morális értelemben vett forradalom.

Megállapíthatjuk tehát, hogy a modern alapproblémája egy alapvetően etikai kérdés, valamint az alapok keresését jelenti. Megoldásra vár a historizmus feladata is (*In welchem Style sollen wir bauen?*), s ehhez kapcsolódnak az új

¹⁴ Kenneth Frampton: *A modern építészet kritikai története*. Terc, Budapest 2002. 210-211.

¹⁵ Forrai Gábor: *Rudolf Carnap*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1984. 8.

¹⁶ Le Corbusier: *Új építészet felé*. Corvina, Budapest 1981. 21.

¹⁷ Schlick, Moritz: *Az etika kérdései*. in *A Bécsi kör filozófiája*. Corvina, Budapest 1974. 507.

problémák. Egy olyan technikai–szociális vonatkozási rendszer kerül tehát megalapozva Le Corbusier-nél, melynek kiinduló pontja a névtelen, illetve ipari építészet, mely szociális és etikai jelleggel rendelkezik. A tudományos racionalitás, mellyel Le Corbusier építészetét meghatározhatjuk, a technológia építészetbe és urbanisztikába való átemelését jelenti.

AZ ÚJ ÉPÍTÉSZET FELÉ

Ebben a tudományos–társadalmi kontextusban kell értelmezi Le Corbusier *Vers une architecture* című munkáját, mely a Paul Dermeé költővel közösen szerkesztett *L'Esprit Nouveau* című folyóiratban közölt esszéek válogatása.¹⁸ Az *Új építészet felé* című mű szerkezete – összeállításának módja miatt – elég problematikus. A két legjelentősebb értelmezés Christine Boyer és Reyner Banham nevéhez köthető.

Christine Boyer új monográfiájában¹⁹ rekonstruálja Le Corbusier művének fő célját, mely a modern építészet és urbanisztika nyelvének megalkotása; ennek eredménye a modern építészet híres öt pontja. A fő kérdés, milyen módon kellene az építésznek megformálnia a lakást, hogy olyan legyen, mint a mérnök által tervezett más, utazásra szolgáló gépek: az automobil, a repülő és az óceánjáró hajó. E gondolatok előképeként Boyer igazolja Adolf Loos szerepét, mert ismeretes, hogy Le Corbusier két meghatározó esszét is olvasott az építésztől: az *Ornamens és bűnözés*, valamint az *Építészet* címűeket, mely nagy hatással volt rá.²⁰ A Loos-paradoxont, miszerint a modern díszítőművészet nem díszített többé, Le Corbusier továbbfejleszti a gépkorszakelméletben, így beszélhetünk a tudományosságon alapuló mérnöki esztétikáról.²¹ Mindehhez hozzájárul a forradalom több aspektusból történő értelmezése; Boyer rávilágít, hogy Le Corbusier forradalomértelmezése három síkon zajlik: ipari, szociális és morális szinten.

Boyer egy új aspektussal gazdagítja a kutatást, hiszen vizsgálat alá kerül, mit jelent Le Corbusier számára az írás. A gondolkodás eszközeként felfogott írás révén kapcsolható az építész munkája a laboratóriumban dolgozó tudósé-

¹⁸ Mallgrave, Henry Francis: *Modern Architectural Theory*. Cambridge University Press, Cambridge. 2005. 255.

¹⁹ Boyer, Christine M.: *Le Corbusier: Homme de Letters*. Princeton Architectural Press. Princeton 2011.

²⁰ Boyer, Christine M.: *Le Corbusier: Homme de Letters*. Princeton Architectural Press. Princeton 2011. 347.

²¹ Boyer, Christine M.: *Le Corbusier: Homme de Letters*. Princeton Architectural Press. Princeton 2011. 535.

hoz, aki kutatásokat végez és igazolja ezeket, végül beilleszti gondolkodási rendszerébe.

A másik értelmezés, melyet alapul veszek a vizsgálatához, Reyner Banham angol építészettörténész felosztása, aki akadémikus és mechanisztikus egységekre bontja a művet a *Theory and Design in the First Machine Age*²² című művében. Az akadémikus részben az elementáris, geometriai formákkal foglalkozik, a második, mechanisztikus csoportban a morális hozzáállás problémáját alapozza meg Le Corbusier. E részbe tartozik a mérnökesztétika, az automobil és a repülőgép, valamint az építészet és forradalom, melyeket alaposabban vizsgálók, hiszen itt érhető tetten a hazugság és igazság kérdése. A mű központi témája az az esztétikai és morális igény, mely az építészet eszköztárával helyreállítja a társadalmi rendet.²³

Kimutatható, hogy Le Corbusier az építészetet művészi tevékenységként értelmezte, ám fontos ezen attitűd alapjainak feltárása. A legtöbb értelmezés figyelmen kívül hagyja, hogy az építészet egy saját hagyományokkal rendelkező művészet, nem pedig pusztán tudomány.²⁴ Le Corbusier szerint fontos a mérnöki és művészi oldal együttműködése, s ezt a gondolatát az *Új építészet felé* című írásában alapozza meg. Az alapok keresése két irányban történik. Az egyik jelentős szempont, hogy az építésznek képesnek kell lennie a társadalmi és tömegigényeket kielégíteni. A másik, hogy megfelelő formai alapokkal kell rendelkezni. Ezeket az alapokat a képzőművészet volt hivatott biztosítani, hiszen ismeretes, hogy Le Corbusier maga is alkotott a kubizmus ihlette festményeket; építészetében a festészet folyamatosan szerepet játszott. A tiszta, geometriai formák, a látható mögötti struktúra lesz az eszköz, mellyel Le Corbusier feltárja a korabeli építészet és az antikvitás közötti viszony időtlenségét – így jutunk a nyelv szerepének vizsgálatához.

A TUDOMÁNY ÉS AZ ÉPÍTÉSZET NYELVE

Az építészet feladatának megfogalmazásához azonban szükségünk van még egy fontos komponensre: az építészeti nyelvfogalom megtisztítására. A tiszta geometrián alapuló építészetet Le Corbusier szerint leginkább az amerikai mérnökök (nem amerikai építészek) tudják alkalmazni. „Az építészetnek semmi köze a stílusokhoz.” Az építészet kifejezési formáját, azaz nyelvét a tömeg és a felület segítségével találja meg, melyeket a terv határoz meg.

²² Banham, Reyner: *Theory and Design in the First Machine Age*. The Architectural Press, London 1980.

²³ Banham, Reyner: *Theory and Design in the First Machine Age*. The Architectural Press, London 1980. 223.

²⁴ Watkin, David: *Morality and Architecture*. Oxford University Press, Oxford 2001. 12.

Ezek az elemi formák a legszebb formák, mivel társadalmi konszenzus övezi őket – mindenki egyetért abban, hogy ezek világosak, ellentmondásmentesek.²⁵ Az új építészet felé című műben mindezt a gabonasilók és magtárak formavilágával szimbolizálja. Ilyen módon újra a névtelen építészet apoteózisához jutottunk.

A díszítéstől való megszabadulás és a geometriai alapokra való visszatérés alapvetően képzőművészeti gondolat. A festészetben az építészethez nagyon hasonló tendencia mutatkozik meg: az érzékelhető mögötti struktúra megmutatása. Talán Le Corbusier festészeti munkásságának is köszönhető, hogy a festészetben végbement folyamatot, melynek a kubizmus stílusirányzatának megjelenése lett az eredmény, az építészet feladatának tekinti. Itt tulajdonképpen a purizmus gépi esztétikájának jelenlétét figyelhetjük meg: a tapasztalati úton meghatározott funkcionalista igények kielégítését és olyan absztrakt elemek használatát preferálja az építész, melyek hatnak az érzékekre és táplálják az értelmet.²⁶

A nyelvprobléma esetén ismét közös pontokat fedezhetünk fel Le Corbusier és a Bécsi kör filozófiai módszere között. Le Corbusier-nél a nyelvprobléma a mérnökesztétika és az építészet feladatának és módszerének meghatározása során merül fel. A nyelv megtisztítása, a redukció egyfajta univerzalizációra való igényt jelent, melyet az építész a katonai nyelv, mint mesterséges nyelv bevezetése alkalmazásával ér el. Bizonyos fogalmak a katonai nyelvből kerültek be a francia építészeti gondolkodásba, ehhez a hagyományhoz kapcsolódott Le Corbusier. A filozófiai oldalon hasonló folyamatot figyelhetünk meg, ám itt nem Nietzsche meghaladásáról van szó, mint a művészet esetén, hanem a nietzschei örökség folytatásáról. A tudomány és a nyelv összekapcsolása már nála is megtörténik, miszerint fogalmi konstrukcióink megalkotásán először a nyelv, majd a tudomány munkálkodik. Az igazság szinte soha nem lesz elérhető, pusztán hit marad, ahogy a szavak célja is megragadhatatlan a nyelv számára. A Bécsi kör filozófusai, különösen Rudolf Carnap és Moritz Schlick a kijelentések igazságát nyelvi feltételekhez kötötték, s a nyelvi-logikai jól formáltság mellett a verifikálhatóság feltételének is meg kellett felelniük. Mindez szerintük a nyelvi kifejezések tapasztalati kifejezésekre való visszavezetésével érhető el. Mivel a nyelvfogalom kétértelmű, a természetes nyelv csapdáit úgy kerülhetjük el, ha a tudomány állításait mesterséges logikai nyelvben fogalmazzuk meg. Mindkét diszciplína esetén tehát egy olyan mesterséges nyelvre van szükség, mellyel objektívan tárható fel kijelentéseink igazsága.

²⁵ Le Corbusier: *Új építészet felé*. Corvina, Budapest 1981. 31-32. vö. 36.

²⁶ Banham, Reyner: *Theory and Design in the First Machine Age*. The Architectural Press, London 229-230.

„Ha kitepjük szívünkéből és elménkéből a házról alkotott megcsontosodott elképzeléseinket, és a kérdést kritikus és objektív szempontból vizsgáljuk, elérkezünk a ház-szerszámhoz, a sorozatban gyártott házhoz, amely (morálisan is) egészséges, esztétikailag is szép, mint azok a munkaeszközök, melyek életünk kísérői.”²⁷

A gépkorszak esztétikájának megteremtését Le Corbusier legszemléletesebben az automobillal mutatja be.

„A stílusok mind csupa hazugság. ... Új szellem él: a konstrukció és a szintézis világos koncepció vezette szelleme.”

A dekorum megszűnésével új eszme fogja a korszak építészetét, gondolkodási rendszerét irányítani: a masinizmus.²⁸ Ahhoz, hogy elérjük a koncepciót, normákra van szükség, melyek szigorúan logika által vezetett elvek. Le Corbusier szerint a lakás problémájához úgy kellene hozzáállni, mint egy automobillal, ami a sztenderdizálás²⁹ erényét hordozza.³⁰

„Ha a lakás problémáját úgy tanulmányoznánk, mint egy alvázét, gyorsan megváltoznának, javulnának házaink. Ha a házak iparilag, sorozatban készülnének, mint az alvázak, akkor hamarosan váratlan formákra lelnénk, amelyek indokoltak, mert egészségesek és az esztétika meglepő pontossággal jutna kifejezésre.”³¹

A mérnökesztétika egyik csúcsteljesítménye az automobil, melynek Corbusier-féle közvetlen analógiája a Citrohan-ház. Ennek tárgyalása előtt viszont meg kell említeni azt a prototípust, ahol az új anyagok és szerkezetek először jelentek meg az építész munkásságába; az 1915-ös Domino ház.³² A szerkezeti terv nevében máris egy nyelvjátékra lehetünk figyelmesek, domus mint ház, dominó mint ipari közös modul által tervezett egységek, melyek pontosan egymásba illeszthetőek. Az öntött betonú épületvázas ház minden eleme sorozatban gyártott, s emiatt már eleve birtokolja a megfelelőnek

²⁷ Le Corbusier: *Új építészet felé*. Corvina, Budapest 1981. 193.

²⁸ Le Corbusier: *Új építészet felé*. Corvina, Budapest 1981. 81-83.

²⁹ Mallgrave, Henry Francis: *Modern Architectural Theory*. Cambridge University Press, Cambridge 2005. 258.

³⁰ Banham, Reyner: *Theory and Design in the First Machine Age*. The Architectural Press, London 1980. 243.

³¹ Le Corbusier: *Új építészet felé*. Corvina, Budapest 1981. 115.

³² Banham, Reyner: *Theory and Design in the First Machine Age*. The Architectural Press, London. 1980. 244. vö. Mallgrave, Henry Francis. *Modern Architectural Theory*. Cambridge University Press, Cambridge 2005. 253.

gondolt arányrendszert.³³ Itt látható legnyilvánvalóbban az Adolf Loos által megelölegezett objekt-típus, a gyártásra alkalmazott vasbeton szerkezet.³⁴

A Citrohan-ház 1921-es tervét Le Corbusier úgy jellemzi, mint ami korának lakásszükségletét pontosan képes meghatározni és megoldani. Az elnevezés ismét nyelvjátékot rejt, a Citroën autómárka nevével kíván arra utalni az építész, hogy az épületnek olyan szabványosnak kell lennie, mint az autómobilnak. A szerszámként felfogott háznak harcot kell indítania régi házfogalom ellen, mert az rosszul használta fel a teret. A háznak az autóbusz vagy a hajókabin kell, hogy példát szolgáltatson, mind a tervezés, mind a kivitelezés szempontjából. Ez a háztípus tehát lakóegységekből, úgynevezett objekt-tableaux-k-ból áll. A technikai és ipari fejlődés eszközeit kell felhasználni, mely révén az elavult gondolkodásmód is megváltoztatható. Az építész szerint a szépséget most már nem az ornamentika, hanem az arányok hordozzák, melyek az épület minden pontján jelen vannak, még hozzá a modulok szerinti kialakítás révén.³⁵ Mindkét esetre igaz tehát, hogy „*a ház voltaképpen egy lakógéppé*” változott.³⁶

Le Corbusier-nél nagy jelentősége lesz a normaalakításnak, hiszen ezekre gyakorolhat hatást az építészet, amik így logika és elemzés révén, mintegy redukció révén jönnek létre. Azonban hozzájárul ehhez még két komponens, a gazdasági és szociális szükségyszerűség.³⁷ A szociális építészet azonban maga nem a társadalmi osztályok megváltozásának a leképeződése. A lakások kialakítása során figyelembe kell vennie az építésznek, bár már nem a társadalmi reprezentáció a cél, hogy a cselédség intézménye nem szűnt meg, így ehhez a szemponthoz is alkalmazkodni kell. Az építész kifejezetten büszke azokra a térkiképzési megoldásokra, ahol a gazdaságos térkiosztás mellett

„*a higiéniai szempontokat messzemenően figyelembe vették, a háztartási alkalmazottak elhelyezése nem sérti az emberi méltóságot.*”³⁸

A Corbusier-féle modern építészet alapegysége a lakás, pontosabban a villa. A fejlődés a kicsitől a nagy felé tart, a belsőtől a külső felé, tehát a lakástól és annak berendezési tárgyaitól indul. Le Corbusier mindezt szisztematizálja, hiszen a lakásnak, mint az egységeknek a szisztematikus egymás alá, fölé, illetve melléhelyezése során jönnek létre az egyes épületek és lakótelepek; kombinációkban magas házakba foglalnak tömeges formában, létrehozva a

³³ Le Corbusier: *Új építészet felé*. Corvina, Budapest 1981. 200.

³⁴ Banham, Reyner. *Theory and Design in the First Machine Age*. The Architectural Press, London 1980. 242.

³⁵ Le Corbusier: *Új építészet felé*. Corvina, Budapest 1981. 202.

³⁶ Le Corbusier: *Új építészet felé*. Corvina, Budapest 1981. 89.

³⁷ Le Corbusier: *Új építészet felé*. Corvina, Budapest 1981. 124.

³⁸ Le Corbusier: *Új építészet felé*. Corvina, Budapest 1981. 202.

függőleges várost.³⁹ Az építkezés tehát belülről kifelé, szabvány alapján történik. Úgy gondolom, Le Corbusier-nél ezek az épületegységek megfeleltethetők a társadalom egységei rendeződésének. Tehát a természettudományok analízáló módszerét kívánja az emberi magatartásra alkalmazni.

A sejtyszerű építkezés Le Corbusier nagyváros tervezésében is kulcsfontosságú szerepet játszik, mely a legégetőbb kérdést, a lakásproblémát kívánta orvosolni.⁴⁰ Ide kapcsolható Otto Neurath munkássága is, aki a bécsi kör tagjaként a Bauhausban is tartott előadásokat. Közös pont az urbanizmus és a lakásból, mint legkisebb egységből felépített nagyváros kérdésének megoldása. Neurath a rossz lakásviszonyokkal rendelkezők számára kívánt megoldást nyújtani a városépítéssel szociális szempontból való megvizsgálásával.⁴¹

A gépi paradigma bővebb, kiteljesedettebb megfogalmazását találjuk Le Corbusier *A jövő nagyvárosai* című művének 3. fejezetében. A tömegesen megjelenő gépek hatására erkölcsi változások jönnek létre, a hajók, autók és repülőök megváltoztatják nem csak az esztétikát, hanem az életritmust. Az ipar fejlődése és az anyagok tömegszerű beáramlása felszámolja a kézi előállítási módszereket.⁴²

A Bécsi kör tudományfelfogásával analógiába állítható az a reakció, amit Le Corbusier ad a tudományos technika fejlődésére. Az építéstudományban a gépek révén végbemenő változások forradalmi jelentőséggel bírnak, hiszen Le Corbusier ez alapján fogalmazza meg híres öt pontját, mely a korabeli építészet alapelveinek tekint.⁴³

ÉPÍTÉSZET VAGY FORRADALOM

Az építészet és forradalom egymáshoz való viszonyának feltárásához meg kell vizsgálnunk a Boyer által is említett erkölcsi értelmezési szintet. Le Corbusier *Vers une Architecture* című műve így kezdődik:

„Erkölcsei kérdés. A hazugság tőrhetetlen.
A hazugságtól elpusztulunk.”

Ezt a kijelentést kétféleképpen értelmezhetjük: a historizmus stílusirányzatának radikális kritikájaként, ami abban mutatkozik meg, hogy Le Corbusier

³⁹ Frampton, Kenneth: *A modern építészet kritikai története*. Terc, Budapest 2002. 202-203.

⁴⁰ Le Corbusier: *A jövő nagyvárosai*. Gondolat, Budapest 1968. 38.

⁴¹ http://www.balkon.hu/pdf/2010/balkon_2010_04.pdf, 30-31, Neurath, Otto. *The Language of the Global Polis*. ed. Nader Vossoughian. NAI Uitgevers 2008. 8.

⁴² Le Corbusier: *A jövő nagyvárosai*. Gondolat, Budapest 1968. 26-27.

⁴³ Le Corbusier: *A jövő nagyvárosai*. Gondolat, Budapest 1968. 29.

erkölcsi problémának tartja azt a hazugságot, amit a stílusosok jelentenek. A másik olvasat átvitt értelemben a házra, illetve az ahhoz kapcsolódó reformokra vonatkozik. A ház, mint az emberi élet legalapvetőbb eszköze, s Le Corbusier felfogásában mint használati tárgy, cserélhetőnek kell lennie. Az építész a régi eszköz eldobásának és újra cserélésének aktusában fedezi fel az etikai mozzanatot.

Az Építészet vagy forradalom című fejezetben Le Corbusier a családi modulról és a család mechanizmusáról beszél. A család a társadalom, a lakás pedig az építészet alapegységének tekinthető.

„Nyolcórás munkanap! Háromszor nyolc óra az üzemben! A műszakok váltják egymást. Az egyik este tízkor kezd és reggel hatig dolgozik; a másik délután kettőkor végez. Melyik törvényhozó gondolta ezt végig, amikor engedélyezte a nyolcórás munkanapot? Mit csináljon az az ember, aki reggel hattól este tízig, vagy délután kettőtől éjszakáig szabad? Eddig egyedül csak a „bisztró”, az italmérés kínálkozott. Mi lesz ilyen körülmények között a családból?”⁴⁴

Ez az idézet is igazolja, hogy a társadalom és az építészet kérdései szorosan összefonódnak. Le Corbusier úgy gondolja, hogy le kell cserélnünk „régie gépünket”, melyben élünk, mivel a lakás feladata a szükségleteknek való megfelelés, az egyén önűjratermelésének központja kell, hogy legyen. Szükségletünk tehát egy olyan lakás, ahol mindez garantált, s ez építészeti eszközökkel válik elérhetővé. Az épületeket is gépként kell értelmeznünk ez alapján, hiszen termelnek és napról napra újratermelnek; feladatuk, hogy kielégítsék az egyéni ember és a társadalom szükségleteit. A forradalom tehát nem zűrzavart jelent, hanem egy válsághelyzet megoldását szimbolizálja.

A szükségleteknek való megfeleltetés a Bécsi Kör verifikáció fogalma között hasonlóságot vélek felfedezni. Le Corbusier az általa létrehozott mesterséges nyelv révén jut el univerzális állításokhoz, s ez párhuzamba állítható a verifikacionisták igazság meghatározásával. Így jön létre a stílusok által hordozott hazugságból – redukció révén – egy olyan elemi formákból álló nyelv melyből a szükségletek révén univerzális állításokról beszélhetünk és azok igazságát vizsgálhatjuk. Le Corbusier mindezt a következőképp fogalmazza meg:

„Nincs olyan ország, melyet ne érintett volna a megújulás mozgalma. Mivel ez az építészet, ez az urbanizmus egyszerre gyümölcse a mértani számításnak (amely univerzális) és egy, a gépkorszak első ciklusa folyamán született új tudatnak, az egész világon elterjedt és mindenütt közös

⁴⁴ Le Corbusier: *Új építészet felé*. Corvina, Budapest 1981. 229.

vonásokkal rendelkezik. A kibontakozás néhány éve elegendő lesz, hogy az éghajlat, valamint a szokások megszabta helyi sajátosságok magától értetődően helyet kapjanak ezekben a törekvésekben.”⁴⁵

Az építészet Le Corbusier szerint nincs rendben, ám rendelkezésre állnak lényegi törvények a klasszikus geometriából. Az általa kedvelt mechanizáció folyamata nem közvetlenül ezeket a törvényeket követi, hanem újrafogalmazza őket, így teremtve békét a klasszikus törvények és a mechanizálás között. Az „egy új építészet felé” tehát azt jelenti, hogyan fedezzük fel újra az időtlent az újban.

A filozófiát és építészetet is meghatározó, a korban uralkodó tudományos világszemlélet segít tehát abban, hogy megértsük az esztétika területét és feltárjuk a választ a kérdésre, mi hozza létre ebben a gépi paradigmában a szépséget. Eszközünk tehát a megtisztított nyelv, ami nyers elemeket és a természet alaptörvényeit használja. Az építészetnek kettős küldetése van: szociális és morális. Le Corbusier az ornamentika-mentességben és a geometrikus formákon alapuló szabvány alkalmazásával a takarékoság modern igényének kíván megfelelni. Az eddigi racionalitással és tudományossággal kapcsolatos kérdésünk esztétikai illetve etikai vonatkozású kapcsolatokat tárgyalt, most azonban új, szociális–gazdasági aspektussal bővült. Az effajta építészet másik jellemzője a képzőművészet általi ihletettség, hiszen a kubizmust jellemző plasztikusság, mint vizuális természetű jelenség az építészetben új technikai eljárásokkal ötvöződött.

„Az ember, felhasználva technikai hódításait, az új korstílus birtokában, végre saját javának és esztétikai örömének szolgálatába állítja majd eredményeit.”⁴⁶

Tehát a modern építészet nem díszített, de már nem bűnözés és nem hazugság, hanem a nyelvi redukción keresztül, a helyesség és igazoltság által a racionalitás hordozója.

⁴⁵ Le Corbusier: *Új építészet felé*. Corvina, Budapest 1981. 230.

⁴⁶ Le Corbusier: *Új építészet felé*. Corvina, Budapest 1981. 231.

BIBLIOGRÁFIA

- Boyer, Christine M. *Le Corbusier: Homme de Letters*. Princeton Architectural Press, Princeton 2011.
- Carnap, Rudolf. *Wissenschaftliche Weltauffassung: Der Wiener Kreist*. Artur Wolf Verlag, Wien. 1929. <http://neurath.umcs.lublin.pl/manifest.pdf> (utolsó megtekintés: 2013. december 1.)
- Dahms, Hans-Joachim. *Neue Sachlichkeit, Carnap, Bauhaus*. <https://www.google.hu/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=2&ved=0CDQQFjAB&url=http%3A%2F%2Fwww.phil.cmu.edu%2Fprojects%2Fcarnap%2Fjena%2FDahms.rtf&ei=AxKbUrKVEszfygPR14CoCw&usg=AFQjCNHZTFY8RLVEqnWrgPXAPayTKUGRJg&sig2=hHhTxrvvdvIc6ZPiVd-T-w&bvm=bv.57155469,d.bGQ> (utolsó megtekintés: 2013. december 1.)
- Forrai Gábor. *Rudolf Carnap*. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1984.
- Fülep Lajos: „Európai művészet és magyar művészet.” In. *Nyugat*, 1918. 8. szám. <http://epa.oszk.hu/00000/00022/00244/07341.htm> (utolsó megtekintés 2013. december 1.)
- Galison, Peter. „Aufbau/Bauhaus: Logical Positivism and Architectural Modernism”, *Critical Inquiry* 16, 1990.
- Hanák Péter. *Polgári lakáskultúra a századfordulón*. MTA Történettudományi Intézete, Budapest 1992. 197.
- Kókai Károly. „Cigányváros és piktogram: Otto Neurath, Gipsy Urbanism.” In. *Balkon*. 2010. (4). http://www.balkon.hu/pdf/2010/balkon_2010_04.pdf (utolsó megtekintés 2013. december 1.)
- Le Corbusier: *A jövő nagyvárosai*. Gondolat, Budapest 1968.
- Le Corbusier. *Új építészet felé*. Corvina, Budapest 1981.
- Loos, Adolf. *Ornamens és bűnözés: Válogatott írások*. Terc, Budapest 2004.
- Mallgrave, Henry Francis. *Modern Architectural Theory*. Cambridge University Press, Cambridge 2005.
- Neurath, Otto. *The Language of the Global Polis*. ed. Nader Vossoughian. NAi Uitgevers 2008.
- Schlick, Moritz: *Az etika kérdései*. in *A Bécsi kör filozófiája*. Corvina, Budapest 1974.
- Watkin, David. *Morality and Architecture*. Oxford University Press, Oxford 2001.